

II. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

УДК 347.91

© 2011 р. Ю.П. Пацурківський

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Розглядаються теоретичні та практичні аспекти здійснення цивільних прав. Основними принципами здійснення цивільних прав є принцип свободи здійснення суб'єктивних прав та принцип дотримання встановлених меж здійснення цивільних прав. Пропонується розуміти інші засади здійснення цивільних прав (добросовісність, розумність, відповідність призначення права, солідарність інтересів учасників правовідносин) у якості меж здійснення права.

Ключові слова: принципи здійснення права, принципи здійснення цивільних прав, добросовісність, розуміння, справедливість, зловживання правом, застосування права.

Постановка проблеми. Принципи цивільного права є фундаментальними категоріями цивілістичної науки та практики. Саме на них повинно бути засноване все цивільне законодавство та правозастосовна практика. Проблеми визначення природи принципів цивільного права та їх реалізації складні, що вказує на необхідність і доцільність їх усвідомлення та дослідження. До проблем принципів цивільного права звертались відомі цивілісти дореволюційного та радянського періодів. Ці проблеми актуальні і сьогодні. Увага до цих проблем посилюється у зв'язку з оновленням цивільного законодавства. Реформування економічної системи суспільства зумовило зміну змісту основних цивільно-правових принципів. Нормативне закріплення принципів цивільного права зумовило їх неоднозначне використання в правозастосовній практиці. Усе це вказує на актуальність дослідження поставленої проблеми.

Ступінь наукової розробки проблеми. Важливий внесок у дослідження цивільно-правових принципів внесли відомі цивілісти І.А. Покровський, Д.І. Мейер, Г.Ф. Шершеневич, К.П. Побєдоносцев, В.І. Синайський, Е.В. Васильковський, Ю.С. Гамбаров, А.І. Камінка та ін. Кожний з них, систематизуючи знання про цивільне право, окремо досліджував його основні принципи. Поза всяким сумнівом, багато міркувань цих учених про цивілістичні принципи мають і сьогодні важливе теоретичне та практичне значення. Загальноправові принципи в цілому й цивільно-правові принципи як фундаментальні галузеві категорії були предметом правової науки в радянський період. Варто згадати праці таких учених, як Н.Г. Александров, С.С. Алексєєв, В.К. Бабаєв, С.Н. Братусь, Н.Н. Вопленко,

В.П. Грибанов, Т.І. Ілларіонова, О.С. Іоффе, Ю.Х. Калмиків, О.А. Красавчиків, В.В. Лазарєв, Р.З. Лівшиць, О.В. Малько, М.Н. Марченко, Н.І. Матузов, В.С. Нерсєсянц, В.А. Рахмилович, Ю.К. Толстой, Ф.Н.Фаткуллін, Л.С. Явич, щоб зрозуміти, на якому високому теоретичному рівні йшла розробка понять загальноправових принципів і принципів цивільного права. На сьогодні дослідженню проблем принципів цивільного права приділяють увагу у своїх наукових працях М.І. Брагінський, Е.В. Вавілін, В.В. Вітрянський, С.П. Гришаєв, Е. Ємельянов, В.П. Мозолін, Е.О. Суханов, Л.В. Щеннікова, В.Ф. Яковлев, В.С. Якушев і ін. Варто вказати на існуючі проблеми цивілістики щодо принципів цивільного права. Зокрема, відсутня єдність у тлумаченні самого поняття цивільно-правового принципу, по-різному визначається кількість самих принципів, їх формулювання та зміст. При вивченні дослідження цивільно-правових принципів спостерігається тенденція до аналізу саме теоретичних аспектів. У зв'язку із цим у цивілістиці недостатньо проаналізовано правозастосовний ефект принципів цивільного права. Не обґрунтовано критерію віднесення правових приписань до числа принципів цивільного права. Як і раніше, викликає дискусії зміст окремих принципів цивільного права, що зумовлено, в першу чергу, відсутністю наукової характеристики елементів їхніх юридичних конструкцій.

Наявність зазначених проблем, відсутність комплексності досліджень, важливість систематизації знань щодо теоретичних розробок цивільно-правових принципів і необхідність реалізації їх величезного правозастосовного потенціалу визначають актуальність і вибір теми дослідження.

Метою статті є теоретико-правове дослідження принципів здійснення цивільних прав як особливих юридичних конструкцій, обґрунтування їхньої видової самостійності, побудови їх системи принципів, з'ясування їх правозастосовчих резервів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж звернутися безпосередньо до аналізу принципів здійснення цивільних прав, варто дослідити загальну систему формулювання, законодавчого закріплення та застосування принципів цивільного права в цілому. Правові принципи - категорія багатозначна. У правознавстві важко згадати термін, у якого було б єдине й вичерпне змістове розуміння.

Одним з найбільш складних питань під час дослідження сутності та значення правових принципів є питання, як і коли певні постулати та положення стають принциповими для права в цілому або щодо окремої галузі чи інституту. Що виділяє ці положення з-поміж інших правил поведінки в суспільстві? Це питання має теоретичне та практичне значення для процесу застосування норм і принципів. Принципи можуть прямо визначатися законодавцем як загальні засади в Конституції, основних кодифікованих актах галузей права, та можуть впливати зі змісту правових норм і навіть існувати у формі звичаю. При цьому виникає небезпека некваліфікованого тлумачення, при здійсненні якого принципом будуть вважати звичайні правові приписи та, навпаки, не визнають принцип там, де його насправді сформульовано.

Оригінальну схему процесу закріплення принципів права запропонувала А.В. Попова: «...містить у собі такі стадії: 1) оформлення внутрішньої (суб'єктивної) позиції індивідів на бажану та належну поведінку в суспільстві за допомогою специфічних норм моралі; 2) перетворення моральних норм поведінки людей у соціальні норми, що визначають основні цілі, форми й умови поведінки суб'єктів у найбільш значимі для суспільства сфери буття; 3) оформлення соціальних норм у правила поведінки, а потім і в право...4) формулювання норм природного права, які виникли внаслідок їх тривалого застосування, у формі звичаю; 5) формування правової ідеї, яка через правосвідомість учених стає нормою-ідеєю... 6) перехід норми-ідеї зі звичайно-правової форми вираження в норми позитивного права» [28, с.13-14].

Викладений процес виглядає логічним і послідовним. Важливу роль у цьому процесі відіграє законодавець, який упроваджує вже сформовані принципи в норми законів. Саме законо-

давцю дорікають за відсутність чіткості формулювання принципів, за надмірну гнучкість норм-принципів, за відсутність чітких формулювань дефініцій тих понять, якими принцип позначається (наприклад, добросовісності, справедливості, розумності та ін.).

Правові принципи розподіляють як певні основні ідеї впливу юридичних норм на суспільні відносини, на принципи права в цілому, принципи окремих галузей, підгалузей, і, нарешті, інститутів. Ця ієрархія повинна сприяти уникненню повторень, адже загальні принципи пронизують всю систему принципів і не вимагають повторення. Зауважимо, що чим менший, елемент правової матерії, тим конкретніші повинні бути правові постулати, оскільки вони підкреслюють своєрідність цього елемента, його відмінність від інших. «Маючи загальнообов'язковий характер, принципи права сприяють зміцненню внутрішньої єдності й взаємодії різних галузей і інститутів права, норм права й правових відносин, суб'єктивного та об'єктивного права» [32, с.295].

Вимоги до систематизації правових принципів у цивілістиці відомі давно й підтримуються сучасними теоретиками права, а саме: взаємозумовленість всіх загальних правових засад загальним цілям; відсутність внутрішніх протиріч між основними принципами правової системи; зміст одного принципу не повинен повністю охоплюватися змістом іншого.

Саме з таких позицій теоретична та законодавча система правових принципів могли б бути сприйнята судами, адже практичний зміст такої категорії полягає в подоланні прогалин у регулюванні за допомогою моделі аналогії права, а також полегшення тлумачення й координації норм при вирішенні спорів між учасниками правових відносин. Однак чітко дотримати системну субординацію принципів дослідникам і законодавцю не вдається.

Аналіз літератури дозволяє зробити такий висновок. Порівняльний аналіз запропонованих систем основних принципів галузі цивільного права із принципами її окремих підгалузей та інститутів виявляє певну непослідовність. «До кола основних засад (принципів) цивільно-правового регулювання відносять: принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини; принцип юридичної рівності учасників цивільно-правових відносин; принцип недоторканності (непорушності) права власності; принцип свободи договору; принцип самостійності й ініціативи (диспозитивності) у набутті, здійсненні та захисті цивільних прав;

принцип безперешкодного здійснення цивільних прав, у тому числі свободи майнового обігу (переміщення товарів, послуг і фінансових ресурсів); принцип заборони зловживання правом і іншим належним здійсненням цивільних прав; принцип всебічної охорони цивільних прав, включаючи можливість поновлення порушених прав і забезпечення їх незалежного від впливу сторін судового захисту» [10, с.38].

Усі перераховані основні засади відображено в ст. 3 Цивільного кодексу України [2. Ст.3]. З наведеного переліку принципів тільки перші два та останній можна назвати галузевими. При цьому треба зосередити увагу на тому, що принцип юридичної рівності учасників цивільно-правових відносин виступає одночасно ще й методом цивілістичного регулювання [14, с.8-9], завдяки чому відбувається ототожнення прийомів правового впливу на суспільні відносини з сутністю цих самих правових відносин.

Юридичну рівність суб'єктів, на нашу думку, не можна назвати методом регулювання, оскільки вона є його метою. Цивілістика досягає цієї мети, використовуючи дозвільний метод регулювання, метод мінімізації заборон, прийом диспозитивності правових норм, а також завдяки саморегулюванню учасниками своїх майнових відносин за допомогою договору.

Однак юридична рівність є не просто галузевим принципом. Це сама ідея права взагалі. «У цілому історична еволюція змісту, обсягу, сфери дії принципу формальної рівності не спростовує, а навпаки, підкріплює значення даного принципу (і системи норм, що його конкретизує) як визначальну особливість права в його співвідношенні та відмітності з іншими видами соціальної регуляції (моральної, релігійної і т.д.). З урахуванням цієї обставини можна стверджувати, що право — це нормативна форма вираження свободи за допомогою принципу формальної рівності людей у суспільних відносинах» [24, с.20].

Щодо інших принципів цивільного права ситуація також неоднозначна. Наприклад, можна вважати принцип свободи договору основною засадою підгалузі «Зобов'язальне право», принцип недоторканності власності - основою підгалузі «Речові права», решту можна віднести до принципів інституту здійснення цивільних прав. В іншому випадку ці основні ідеї будуть повторюватися від галузі до підгалузі. Таке дублювання ускладнює правозастосовчий процес, порушує субординацію принципів. Перед суддею неминуче постає питання, чи можна для тлумачення норм про речові правовідносини застосувати

принцип свободи договору? Якщо він загальногалузевий, то це робити необхідно, якщо ж властивий тільки для зобов'язань, то його застосування неприпустиме.

З цього приводу, В.П. Мозолін відзначає: «На відміну від всіх інших основних засад (принципів), які відносяться до всього цивільного законодавства, принцип свободи договору, яким би важливим він не був, має більше локальне значення. Він може бути застосований тільки в договірному праві». І далі пропонує: «Тому було б логічним замінити його більш широким принципом, який можна було б застосувати до всього цивільного законодавства, — принципом свободи громадян і юридичних осіб на здійснення правомірних юридичних дій» [19, с.29].

Зауважимо, що цивілісти не конкретизували й до сьогодні систему цивільно-правових принципів [9, с.38]. Така ситуація призводить до невизначеності в законодавстві та виникнення складнощів при застосуванні на практиці. На сьогодні судовій практиці властиві дві тенденції: або судді спекулюють на принципах і замінюють ними конкретне нормативне регулювання, або відмовляються керуватися положеннями принципів і застосовувати аналогію права, позбавляючи тим самим захисту окремі суб'єктивні права. У першому випадку проблема полягає в нечіткості розуміння співвідношення норми й правового принципу. А принципи повинні бути відображені в нормах законодавства. Співвідношення може бути виражене так: «спеціальна норма має пріоритет у застосуванні перед загальною нормою (принципом)», тобто принцип застосовується тільки у відсутності конкретного регулювання відносин або для з'ясування змісту спеціальної норми.

Друга тенденція пов'язана з необхідністю визначати в судовому рішенні зміст окремих принципів і вмотивувати підставу для їх застосування. Здійснити це досить складно через наукову й законодавчу невизначеність у цьому питанні. Простіше відмовити в захисті спірного правовідношення, аргументуючи це прогалиною законодавства, ніж узяти відповідальність урегулювати правовідношення за аналогією права. Наприклад, відомі випадки повної або часткової відмови в задоволенні вимог про притягнення до цивільно-правової відповідальності власників інтернет-сайтів, що розмістили відомості, які не відповідають дійсності та ганьблять позивача. У цій ситуації для ефективного й справедливого захисту честі, гідності та ділової репутації особи суд не може обійтися без застосування загальних засад цивільного законодавства, а також аналогії

деяких норм, які регулюють подібні правовідносини за участю інших засобів масової інформації. Зауважимо, що існує й протилежна судова практика [8, с.10-11].

Правознавці, вивчаючи подібну практику, зазначали: «Правосуддя повинно здійснюватися, тому у всіх новітніх законодавствах прийняте правило, що суд не може відмовлятися від вирішення спірної справи під приводом неповноти або неясності закону. Якщо він відмовляється винести рішення по якій-небудь справі, то за цю відмову він відповідальний, як за відмову в правосудді... Він може скористатися законом, що передбачає аналогічний випадок; якщо ж не можна підшукати подібного закону, то суд у цьому випадку повинен вирішити справу про дух чинного законодавства, керуючись намірами й цілями законодавства, які знайшли відображення в законодавстві в цілому» [33, с.131].

У цивільному праві більшість правовідносин регулюється диспозитивно. Багатоманітність життєвих проявів не дозволяє нормативно врегулювати кожну з можливих на практиці ситуацій, а тому вищезгадані тенденції судової практики призводять до виникнення серйозних проблем.

На нашу думку, подолати подібне відношення суддів можна тільки підвищенням рівня юридичної техніки при формулюванні текстів норм-принципів і встановленні більш чіткої системи основних засад цивільного права. Подолання прогалин є завданням судочинства, але при цьому суд повинен розуміти зміст і неухильно дотримуватися основних принципів і уникати так званих удаваних прогалин [34, с.41-42]. Звертання теоретиків права до інституту прогалин у праві й способів їх подолання не сприяє виробленню одноманітності судової практики та визначеності галузевих підходів, оскільки доробок загальної теорії права з цієї проблеми має суперечливий характер. У якості прикладу можна вказати на існування трьох груп підходів до розуміння природи прогалини в праві «вузького», «помірного», «розширеного» [35, с.12-14]. Повернемося до основних засад здійснення цивільних прав. Уявлення дослідників про категорію здійснення суб'єктивних цивільних прав у основному єдине та цілісне. Для подальшого аналізу питання про принципи, що впливають на цей процес, треба проаналізувати одне з найбільш вдалих визначень здійснення цивільних прав – це «...зумовлена волевиявленням управомоченої особи та забезпечене системою гарантій реалізація конкретної можливості, що складає зміст суб'єктивного цивільного права» [21, с.9].

«Право саме по собі є тільки абстрактна формула, і щоб його здійснити, воно повинно знайти своє втілення в поведінці особи; а щоб це відбулося, необхідно, щоб той, до кого звертається право, зрозумів, що саме воно від нього бажає, і був згідний це виконати» [11, с.72]. Якщо додержуватися цього правила, то необхідно визначитися з тим, чи можуть ті самі принципи бути і в основі створення правових норм, і в основі процесу здійснення суб'єктивних прав окремими учасниками правовідносин.

Принципам цивільного права як галузі властива першочергова функція – бути основою для формування, систематизації та тлумачення норм, які регулюють відносини, пов'язані з її предметом. Саме тому стверджують: «Знання декількох принципів дорожче від знання тисячі норм» [20, с.47]. Подібної функції немає та не може бути в принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав як засад конкретних дій суб'єктів по реалізації можливостей, наданих їм правом. Загальногалузеві принципи лише опосередковано орієнтовані на окремих учасників приватних відносин, у тій мірі, в якій особам дозволено самостійно визначати правила своєї поведінки на власний розсуд. Тільки в цьому випадку суб'єкти, виступаючи в ролі «законодавця *ad hoc*», змушені співвідносити свої правила поведінки із загальними тенденціями цивілістики [29, с.56].

При здійсненні цивільних прав фізичні та юридичні особи не пов'язують свої дії із принципами галузі, а керуються системою конкретних заборон і дозволів. У своїй поведінці при реалізації суб'єктивних прав вони не можуть і не повинні займатися системним тлумаченням або ліквідацією прогалин у нормативному регулюванні. Загальногалузеві принципи для процесу здійснення прав є стимулом здійснення через правову свідомість і культуру учасників правовідносин в напрямку передбаченому об'єктивним правом.

Дослідники вказують на обов'язкове підпорядкування процесу здійснення суб'єктивних цивільних прав загальногалузовим і загальноправовим принципам. В.А.Тархов, зокрема, відзначає: «Здійснення суб'єктивних прав повинен відбуватися відповідно до принципів цивільного права, з яких найбільш безпосереднє відношення до здійснення прав мають принципи поєднання особистих інтересів із суспільними, прав з обов'язками. Сюди ж відноситься принцип законності, що однаково стосується всіх учасників правовідносин» [31, с.240].

Слід звернути увагу на формулювання запропоноване В.П. Грибановим: «Принципи здій-

снення цивільних прав – це ті основні вимоги, які суспільство та цивільне право, яке виражає його інтереси, пред'являють до управомоченої особи і тих осіб, які від його імені здійснюють приналежні управомоченій особі суб'єктивні цивільні права» [12, с.225]. Далі автор називає найважливіші із принципів здійснення прав: законність, добросовісність, відповідність здійснення права його призначенню, гарантія реальності здійснення цивільних прав, принцип товариського співробітництва при здійсненні прав і виконанні обов'язків і, нарешті, принцип економічності. Сучасні дослідники вказують на ті ж принципи, з певними уточненнями, що визначають основу процесу реалізації правових можливостей управомоченими особами [15, с.384-389].

На нашу думку, розуміння принципів здійснення прав як законодавчих вимог до належного використання особою своїх правових можливостей означає ототожнення їх з межами здійснення цивільних прав. Тим більше, що добросовісність, відповідність призначенню та інші вимоги відносяться до різновидів таких меж. Категорія меж здійснення цивільних прав має цілком певне значення: у випадку порушення виступати у якості частини об'єктивної сторони такого правопорушення, як зловживання правом. Тому доцільно максимально конкретизувати кожний вид меж здійснення прав у цивільному законодавстві.

Законність – це принцип, який майже одностайно відносять до першого за значимістю для здійснення цивільних прав. В.П. Грибанов підкреслює, що це загальноправовий, а не галузевий принцип, і розкриває його зміст: «Вимога дотримання закону відноситься як до дотримання меж суб'єктивного права, так і до дотримання меж його здійснення» [12, с.226].

Для ідеальної моделі, якою виступає об'єктивне право як соціальний регулятор, стверджувати про законність означає припускати тавтологію. Закріплювати заклики щодо дотримання правових норм, слідування закону та нездійснення правопорушень у цих же самих нормах немає змісту, тим більше не варто зводити їх у ранг загальноправових принципів. Сучасні погляди, запропоновані теоретиками права, які не зважають на тавтологію твердження «законність – основна засада цивільного права», ще більш радикальні – у якості загальноправового розуміють «принцип правозаконності» [26, с.283]. При цьому, розкриваючи зміст цієї категорії, яка, безумовно, вимагає тлумачення, дослідники зазначають: «Сам принцип законності характеризує лише одну з іманентних властивостей позитивного права –

загальнообов'язковість, необхідність неухильного дотримання чинних юридичних норм, правовим змістом принцип законності наповнює принцип верховенства права» [7, с.132-133]. Тому законність можна розглядати як синонім обов'язковості.

У зв'язку з цим для управомочених осіб принцип законності здійснення належних їм цивільних прав збігається із принципом здійснення прав відповідно до встановлених меж, тобто відповідно до призначення, добросовісно та розумно, не заподіюючи шкоди правам і інтересам третіх осіб. На нашу думку, саме завдяки своїй об'ємності принцип законності здійснення прав або залишиться єдиним принципом цього інституту цивільного права, або буде заміщений категорією меж здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Відповідно до сучасного розуміння принципу законності при здійсненні цивільних прав, можна зробити висновок про те, що він практично ототожнюється з морально-етичними вимогами, з принципом добросовісності учасників цивільних правовідносин. «Законність здійснення прав і виконання обов'язків передбачає його підпорядкованість правилам ділової (професійної) етики й моральних принципів суспільства» [15, с.385]. В.С. Єм вважає, що «оцінка законності дій по здійсненню цивільних прав... через призму моральності не виключає самостійності принципу презумпції розумності та добросовісності суб'єктів при здійсненні ними суб'єктивних прав і виконанні обов'язків». При такому тлумаченні принципи здійснення прав постають повторенням одного і того ж самого твердження, причому кожний наступний принцип покликаний визначити зміст попереднього, але насправді тільки примножує їх невизначеність.

Ми вважаємо, що необхідно позбутися подібних складних юридичних конструкцій. Потрібно погодитися із С.С. Алексєєвим, який відзначав: «Якщо бачити в принципах глибинні елементи структури права, отже, явища суто правові, необхідно вважати, що до їх числа можна віднести лише такі економічні, соціально-політичні й інші загальносоціальні засади, які вжилися в матерію права, набули юридичного вигляду» [6, с.262].

Висновки. Стосовно інституту здійснення цивільних прав потрібно виділяти два принципи: 1) принцип свободи здійснення суб'єктивних прав; 2) принцип дотримання встановлених меж здійснення цивільних прав, у якому й конкретизується загальноправовий постулат взаємної відповідальності держави (суспільства) і громадян, коли «невиконання кожною зі сторін своїх обов'язків

або зловживання правом повинна мати наслідком настання юридичної відповідальності».

Процес здійснення цивільних прав визначається як принципами об'єктивного цивільного права як галузі, а також відображає характерні саме для динамічної сторони права постулати й ідеї.

Інші згадані в літературі основні засади здійснення цивільних прав (добросовісність, розумність, відповідність призначенню права, солідарність інтересів учасників правовідносин) повинні розумітися як межі здійснення прав і застосовуватися для кваліфікації зловживання правами.

Список літератури

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 року // ВВР України. - №30. - ст.141.
2. Цивільний Кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003р. - К.: Істина, 2003
3. Господарський кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003р. // Офіційний Вісник України 2003, N 11, ст. 462
4. Агарков М. М. Ценность частного права // Правоведение. - 1992. - № 2. - С. 31, 34.
5. Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу в Україні /ЯМ. Шевченко, Ю. Л. Бошицький, А. Ю. Бабаскін, М В. Венецька, І. М. Кучеренко та ін. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. — 456 с.
6. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х т. - М., 1981. Т. 1. - С. 262.
7. Алексеев С.С. Философия права. М., 1998.С. 132-133.
8. Волков С, Булычев В. Защита деловой репутации от порочащих сведений // СПС «КонсультантПлюс».
9. Гражданское право: Учебник: В 2 т./ Отв. ред. Е.А.Суханов. - М., 2003. Т. 1. - С.37-38.
10. Гражданское право: Учебник: В 2-х т./ Отв. ред. Е.А. Суханов. Т. 1. С. 38.
11. Гредескул НА. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс, требующийся для осуществления права. - Харьков, 1900. - С. 72.
12. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. - М., 2000. - С. 225.
13. Еволюція цивільного законодавства України: проблеми теорії і практики / Кол. монографія; За ред. Я. М. Шевченко. - К.: Юридична думка, 2007. - 340 с.
14. Егоров НД. Гражданское право как отрасль права // Гражданское право: Учебник / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. - М., 1998. Ч. 1. - С. 8-9.
15. Ем В.С. Осуществление гражданских прав и исполнение гражданско-правовых обязанностей // Гражданское право: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. Т. 1. С. 384-389.
16. Застосування судами цивільного і цивільного процесуального законодавства /За заг. ред. П.І. Шевчука. - К.: Ін Юре, 2002. - 416 с
17. Збірник роз'яснень Вищого господарського суду України / Відп. ред. Д. М. Притика. — 3-тє вид., доп. і перероб. — К.: Ін Юре, 2004. - 376 с.
18. Иоффе, О.С. Гражданское право. Избранные труды. Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О.С. Иоффе. - М., 2000.
19. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой / Под ред. проф. Т.Е. Абовой и А.Ю. Кабалкина. - М., 2002. - С. 29.
20. Кузнецова О.А. Нормы-принципы российского гражданского права. - М.: Статут, 2006. - 269с.
21. Максименко Т.С. Осуществление гражданских прав и исполнение обязанностей: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 1970. - С. 9.
22. Научно-практический комментарий к Гражданскому кодексу Украины: в 2 т. - 2-е вид., перероб и доп. / За ред. О.В.Дзери (кер. авт.кол.), Н.С.Кузнецовой, В.В.Луця. - К.: Юринком Интер, 2006. - Т.1. - С.323.
23. Научно-практический комментарий к Гражданскому кодексу Украины: в 2-х т. - 2-е изд. перераб. и доп. / Под ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецовой, В.В.Луця. - К.: Юринком Интер, 2006. Т.1. - С.326
24. Нерсисянц В.С. Философия права: Учебник для вузов. - М., 1997. - С. 20.
25. Панченко В.Ю. К проблеме систематизации общих принципов современного российского права// Ученые записки Юридического института Красноярского государственного университета. Вып. 2 / Отв. ред. Т.В. Сахнова. - Красноярск, 2003. - С. 80.
26. Панченко В.Ю. Гражданское право как отрасль права. - М., 1998. - Ч.1.
27. Підпригора О.А., Мельник М.Г., Мельник О.М. Цивільний кодекс України. Міркування з окремих проблем застосування. Науковий збірник -К.: Слово, 2005. - 368 с.
28. Попова А.В. Принцип добросовестности в международном коммерческом обороте: Законодательство и судебная практика Российской Федерации и стран — членов Европейского Со-

юза: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2005. – С. 13-14.

29. Поротикина О.А. Проблема злоупотребления гражданским правом. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 256с.

30. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / Під ред. Яреми А.Г, Ротаня В.Г. - К.: Реферат, 2005. - 336 с.

31. Тархов В А. Гражданское право. Ощая часть: Курс лекций Чебоксары, 1997.

32. Теория государства и права: Курс лек-

ций // Под ред. М.Н. Марченко. С. 295.

33. Трубецкой Е.Н. Энциклопедия права. СПб., 1999.

34. Улетова ГД. К вопросу о применении аналогии в гражданском и арбитражном процессуальном праве // Арбитражный и гражданский процесс. 2004. № 4. С. 41-42.

35. Уранский Ф.Р. Пробелы в праве и способы их восполнения в правоприменительной деятельности: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. М., 2005. С. 12-14.

Стаття надійшла до редколегії 14 грудня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії О.В. Гетманцевим.

Y.P. Patsurkivsky

Principles of realization of civil laws: structural-functional analysis

Summary

In the following article are examined theoretical and practical aspects of realization of civil laws. Basic principles of realization of civil laws are principles of freedom of realization of equitable rights and principle of observance of the set limits of realization of civil laws. It is suggested to understand other principles of realization of civil laws (honesty, cleverness, accordance of setting of right, solidarity of members' interests of legal relationships) in quality of limits of realization of right.

Key words: principles of realization of rights, principles of realization of civil laws, honesty, cleverness, justice, abuse of law, application of right.

Ю.П. Пацурківський

Принципы осуществления гражданских прав: структурно-функциональный анализ

Аннотация

Рассматриваются теоретические и практические аспекты осуществления гражданских прав. Основными принципами осуществления гражданских прав есть принцип свободы осуществления субъективных прав, а также принцип соблюдения предусмотренных границ осуществления гражданских прав. Предлагается рассматривать другие начала осуществления гражданских прав (добросовестность, разумность, соответствие назначения права, солидарность интересов участников правоотношения) в качестве пределов осуществления права.

Ключевые слова: принципы осуществления права, принципы осуществления гражданских прав, добросовестность, разумность, справедливость, злоупотребление правом, применение права.